

УДК 330.338.342

Краєченко Л.А., Лютікова О.В.

ДЕРЖАВА ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Вступ. Активізація інноваційно-інвестиційної діяльності та зміцнення цілісної системи її фінансового забезпечення – одне з головних завдань сучасної економічної політики держави. Це має бути пов'язане з державним регулюванням з огляду на те, що окремі підприємства самостійно не можуть забезпечити ефективність інноваційної діяльності.

Проблемам визначення ролі та місця держави у забезпеченні інвестиційно-інноваційного розвитку останнім часом присвячується досить велика кількість теоретичних досліджень та практичних розробок як в Україні, так і в інших, особливо пострадянських, країнах. Серед останніх розробок, присвячених цьому питанню, виділяються роботи Ю. Бажала, В. Гейця, С. Дзюбика, М. Долішнього, С. Онишко, Б. Кваснюка, А. Пересади, А. Чухна. Проте на сьогодні залишається відкритим питання застосування механізмів та форм державного регулювання та забезпечення ефективності державних інвестицій.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження ролі держави в економічному розвитку та обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності за рахунок розширення джерел інвестиційних ресурсів, необхідних для підтримки стійкого економічного зростання.

Результати. Перехід до ринкової системи господарювання не призвів до значної диверсифікації системи фінансування інвестиційної діяльності. Стабілізація фінансової сфери України ще не стійка і досягнута ціною подальшого скорочення інвестиційної діяльності держави. Так, якщо у 1999 році частка державних інвестицій складала 19,4%, то в 2003 році – близько 15%, що підриває прибуткову базу бюджету в перспективі. Станом на кінець 2005 року частка бюджетних інвестицій у загальному обсязі інвестицій становила 8%, що не дає змоги державі активно залучатися до реалізації стратегічних завдань розвитку. Таку саму частку державних інвестицій мають Вірменія і Киргизстан, ще меншу (4%) – Азербайджан, у Російській Федерації держава інвестує 19%, у Білорусі – 25% обсягу загальних інвестицій [3].

Серед шорокого кола питань, які розглядаються економічною теорією, проблема інвестицій та інвестиційного процесу належить до першорядних. Як відомо, існують дві протилежні концепції інвестиційного розвитку, що різняться роллю держави у формуванні інвестиційної політики. Перша заперечує участь держави у розвитку інвестиційних процесів, вважаючи, що лише ринок може оптимально відрегулювати економічні процеси. Друга концепція надає надзвичайно важливе значення активній ролі держави у формуванні інвестиційного розвитку

суспільства. Очевидно, що ці дві протилежні концепції ніколи не проявляються у чистому вигляді, а лише у певній комбінації.

В інституціональному плані перед державою стоїть завдання з формування такого фінансового механізму, який забезпечував би перерозподіл ресурсів із застарілих виробництв у виробничо-технологічні комплекси сучасного технологічного укладу, концентрацію ресурсів у точках його росту, модернізацію економіки, підвищення її ефективності й конкурентоспроможності. Розв'язанню цього завдання мають бути підпорядковані приватизаційна, податкова, валютна, грошово-кредитна та бюджетна політики.

Як найнестабільніший компонент сукупних видатків інвестиції в ринковій економіці нерідко спричиняють істотні коливання обсягів виробництва та зайнятості. Водночас вони є вагомим чинником економічного зростання, тому створення належних умов для розвитку інвестиційного процесу є невід'ємною складовою державної економічної політики. Основою такої політики має стати політика зростання обсягів інвестицій у реальному секторі економіки.

Емпіричні дослідження показали існування тісного взаємозв'язку між темпами росту інвестиційних видатків та зміною обсягу сукупного випуску. При цьому йдеться не лише про вплив інвестицій на обсяги виробництва, відома як модель мультиплікатора, а й зворотній вплив. У більшості випадків приймається пропорційність оптимального розміру капіталу сподіваному обсягу виробництва, тобто:

$$K^* = vY_2, \quad (1.1)$$

де: K^* – оптимальний обсяг капіталу; v – константа (частка); Y_2 – сподіваний обсяг виробництва. Здатність фірми інвестувати негайно означає, що чисті інвестиції становлять:

$$I = K^* - K = vY_2 - vY_1 = v(Y_2 - Y_1), \quad (1.2)$$

де: K – наявний капітал, Y_1 – наявний обсяг виробництва.

Для валових інвестицій:

$$I = v(Y_2 - Y_1) + dK \quad (1.3)$$

Формули (1.1), (1.3) описують модель акселератора. Дана модель цілком вірно описує реальність лише в тому разі, якщо відсутні витрати регулювання, а зміни обсягу капіталу відбуваються швидко. Це, однак, швидше ідеальний випадок, здійснення будь-якого інвестиційного проекту вимагає попереднього маркетингового аналізу та фінансового забезпечення. Інвестиції народжені у виробництві починають свій самостійний рух по закінченні процесів розподілу, перерозподілу та виробничого споживання частини валового національного продукту, тобто вони є результатом процесів, на які держава спроможна здійснювати безпосередній вплив, маніпулюючи власними видатками та податками.

Визначення ролі інвестицій у досягненні економічною системою стану динамічної макроекономічної рівноваги та похідного від цього "індексу пріоритетності" інвестицій як об'єкту державного регулювання стає можливим завдяки дослідженню основних функцій інвестицій – продуктивної, доходотворчої та структуроформуючої та їх взаємозв'язків. Реалізація цієї можливості в сучасній

ДЕРЖАВА ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

економіці є необхідною умовою координації інвестиційних процесів на макрорівні, свідомої підтримки пропорційності суспільного виробництва та задоволення суспільних потреб, пов'язани із забезпеченням стабільності функціонування та розвитку національної економіки України як цілісного організму.

Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку є узгодженою сукупністю інноваційних рішень, які здійснюють вплив на розвиток економіки і мають довгостроковий період дії. Інноваційна діяльність спрямована на створення нового виробництва та тісно пов'язана з інвестиціями, оскільки інновації, з одного боку, потребують значних інвестиційних витрат, а з іншого – є джерелом інвестицій.

На сьогодні в Україні основу інвестиційної діяльності становлять проектно-конструкторські та технологічні роботи, науково-дослідні роботи і меншою часткою – науково-технологічні послуги. У 2005 році в промисловості інноваційною діяльністю, спрямованою на створення та втілення як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів і процесів, займалось 952 підприємства (9,8% загальної кількості промислових підприємств). Більш ніж $\frac{3}{4}$ інноваційно активних підприємств створили і втілили нову продукцію. Технологічне оновлення виробництва здійснювали 413 підприємств (43,4% інноваційно активних підприємств), з яких 267 впроваджували в виробництво прогресивні технологічні процеси. Для здійснення інновацій підприємствами було придбано 87 нових технологій.

Однак низькою залишається ефективність втілення технологій, причиною цього є те, що потенціал екстенсивного розвитку в Україні ще не вичерпано. Проте ризик втрати ринків збуту через торговельні обмеження є більшим ніж через технологічну відсталість виробництва та низьку якість продукції. Інвестори віддають перевагу вкладанню коштів перш за все в галузі, де конкурентні переваги вже надбані.

Інвестиційно-інноваційний розвиток потребує інтеграції науки та виробництва, об'єднання промислового, банківського та торговельного капіталу у великі структури, здатні виробляти високотехнологічні конкурентноспроможні товари та послуги. Інвестиційно-інноваційна модель принципово змінює економічну організацію суспільства, матеріально-технічну базу виробництва та соціальні відносини, економіко-господарські функції держави.

Динамічність, адаптивність інноваційної політики є важливою умовою конкурентноспроможності держави. На даний час для українського суспільства надзвичайно актуальною є проблема пошуку реальних джерел накопичення та шляхів ефективного використання інвестиційних ресурсів з метою забезпечення відновлення та модернізації основних виробничих фондів.

Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності може відбуватися за рахунок коштів державного бюджету, замовлень підприємств, держзамовлення і коштів іноземних замовників (табл. 1).

Слід зазначити, що державні вкладення як джерело інвестування при ринкових економічних відносинах мають направлятися у високорентабельні галузі і на розвиток соціальної сфери, що забезпечує умови для розвитку виробництва.

Таблиця 1

Джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні [5] (%)

Джерело фінансування	Роки			
	2000	2001	2002	2003
Інноваційна діяльність (разом)	100	100	100	100
у тому числі:				
власні кошти	79,6	83,9	71,1	70,3
держбюджет	0,4	2,8	1,5	3,0
місцевий бюджет	0,1	0,1	0,1	0,1
внебюджетні фонди	1,9	1,2	0,2	0,0
кредит	6,3	6,0	12,6	18,0
вітчизняні інвестори	2,8	1,8	1,9	3,7
іноземні інвестори	7,6	3,0	8,8	4,2
інші	1,3	1,2	3,8	0,7

Нині обсяг бюджетних коштів у загальній сумі інвестицій скоротився і держава не є основним виконавцем інвестування, але може на нього впливати через систему податків, кредитів, амортизації, пільг, субсидій (рис. 1).

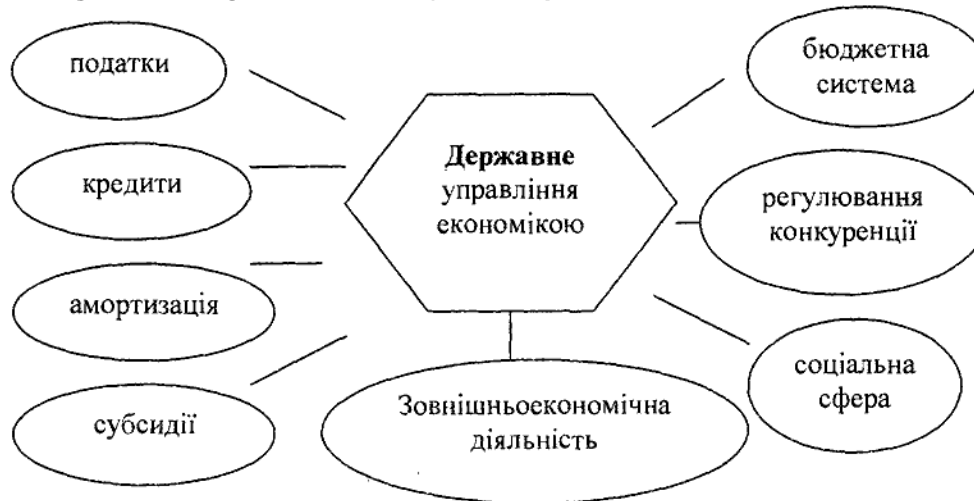

Рис. 1. Система державних регуляторів інвестиційного процесу

На сьогодні в Україні значною популярністю почали користуватися розробка та впровадження інвестиційних проектів. Крім проблеми їх фінансування постає проблема майбутньої ефективності проектів. Ефективність здійснення інвестування для держави і для приватних інвесторів має різні критерії оцінки. Кінцева ефективність інвестиційної діяльності держави не пов'язана з отриманням прибутку, а швидше має втілювати суспільні інтереси. Це соціальні інвестиції, які є безпосередньою цільовою функцією держави.

ДЕРЖАВА ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Державні інвестиції часто використовують для реалізації масштабних проєктів, і особлива увага повинна приділятися якості інвестицій, прозорості використання коштів та їх бюджетній ефективності. Основним джерелом інформації для розрахунку бюджетної ефективності є дані податкових органів про доходи та витрати, пов'язані з реалізацією конкретного інвестиційного проєкту.

Розв'язання проблеми ефективності інвестицій потребує насамперед поліпшення відповідних державних процедур. Українським нормам та правилам бракує прозорих пріоритетів та формалізованих критеріїв, на основі яких здійснюється відбір інвестиційних проєктів. Рішення про використання бюджетних коштів з метою фінансування певних інвестиційних проєктів недостатньо узгоджуються між різними органами державної влади, до того ж компоненти інвестиційних витрат та поточні видатки, коротко-, довготермінові цілі також досить слабо узгоджуються.

Серед механізмів впливу держави на забезпечення сприятливого інноваційного клімату та проведення політики технічного переоснащення виділяють, як правило, три основні компоненти: створення спеціальних фінансових механізмів підтримки такої діяльності; формування відповідної інноваційної інфраструктури; використання непрямих методів підтримки. До системи непрямого стимулювання інновацій та проведення політики технічного переоснащення входять: нормативно-правове регулювання участі різноманітних інститутів в інноваційному процесі; розподіл прав на створювану інтелектуальну власність; податкове регулювання.

Важливим напрямом забезпечення виконання програм державної технічної політики та інноваційного розвитку має бути формування оптимальних механізмів пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності та інноваційного продукту. Стимулююча природа оподаткування найповніше проявляється в системі податкових пільг. Податкові пільги можна розглядати як альтернативу прямому бюджетному фінансуванню, причому в окремих випадках більш ефективну.

Запровадження системи пільгового оподаткування підприємств з високою інвестиційною та інноваційною активністю має відбуватися на науково обґрунтованих засадах. Система стимуляторів має базуватися на податкових преференціях, що встановлюються за певними принципами та пріоритетами. Необхідно звільняти від оподаткування кошти підприємств, спрямовані на фінансування фундаментальних наукових, науково-практичних досліджень, інноваційних проєктів; звільняти від оподаткування кошти підприємств і громадян, витрачені на отримання освіти та охорону здоров'я, на користування інформаційно-консалтинговими послугами, підвищення кваліфікації, на соціальне забезпечення, а також інвестиції, здійснені у відкриття власної справи; звільнити від оподаткування кошти комерційних банків, страхових компаній, пенсійних фондів та інших фінансових установ, які надають довгострокове інвестиційне кредитування чи інвестують в інноваційні підприємства.

При цьому слід дотримуватись наступних принципів:

- у випадку зростання попиту на нововведення, вони повинні бути задіяні без фінансової підтримки держави;

- нововведення не призведуть до ефективного результату навіть за умов фінансування державою, якщо попит на них буде носити штучний характер;
- необхідно сприяти зацікавленості підприємств у використанні новітніх технологій за рахунок власних коштів та банківських кредитів.

Для посилення фінансування інвестиційної та інноваційної політики потрібні серйозні зміни у діяльності банківської системи України: створення групи інвестиційних банків, у деяких універсальних банках – відділення інвестиційної діяльності від винятково комерційної у широкому розумінні, включаючи і проектне фінансування. При цьому слід враховувати тенденції розвитку світової фінансової системи. В умовах економічного піднесення і стабілізації усєї фінансово-банківської системи України частину інвестиційних функцій мають виконувати страхові компанії, які могли б страхувати політичні ризики.

Необхідність переходу від безповоротного бюджетного фінансування інвестицій у виробничій сфері до їх кредитування актуалізує проблему державної грошово-кредитної політики. Кредит прискорює обіг капіталу, стимулює зростання ринків цінних паперів з ринками позичкового капіталу, що посилює перелив і міграцію капіталу, підвищує економію витрат обігу та ефективність економіки. Упродовж 1994-2000 рр. майже 50% кредитів, наданих банками України, спрямовувалися до сектора загальнодержавного управління, де використовувалися головним чином на поточні витрати. Виходячи з таких характерних рис державної грошово-кредитної політики, як поєднання державного регулювання розвитку кредитних відносин із фінансовою підприємливістю у приватному секторі та широке застосування системи різноманітних стимулів, методів заохочення кредитування для фінансових організацій і підприємств, вже в найближчі роки слід здійснити ряд певних заходів. Перш за все, з метою стимулювання інвестицій та активного залучення комерційних банків до цього процесу необхідно добитися розширення ресурсної бази банківського кредитування. Це, зокрема, оптимізація співвідношення між пропозицією грошей на грошовому ринку та державними запозиченнями на цьому ринку. Інвестиційні можливості комерційних банків можуть бути значно розширені за рахунок залучення в ринковий обіг тих ресурсів, які ще продовжують направлятися у формі так званих централізованих кредитів і в більшості випадків не дають ніякої віддачі. Слід переглянути економічні нормативи для тих банків, котрі значну частину кредитного портфелю спрямовують на довготермінові інвестиційні кредити. Доцільно розширити кредитування комерційних банків з боку НБУ за умови подальшого кредитування реальної економіки під інвестиційні проекти, якщо ці проекти забезпечують швидкий приріст виробництва висококілківної конкурентоспроможної продукції.

На рівні держави слід розробити механізми стимулювання фінансування інвестицій також за рахунок акціонерного капіталу, зокрема через державні гарантії та правову підтримку середніх за розміром акціонерних товариств, які емітують акції з метою розширення й удосконалення діючого виробничого потенціалу. Слід зосередити особливу увагу на заохоченні інвестицій у цінні папери та корпоративні права.

Наступним важливим напрямком активізації інвестицій повинно бути створення сприятливої сфери для розширення позабюджетних джерел фінансування

ДЕРЖАВА ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

капіталовкладень і залучення приватних інвестицій в економіку на підґрунті подальшого удосконалення норм законодавчої бази і державної підтримки. Державна підтримка інвестиційних проєктів найбільш реальна, якщо підприємство має достатньо великий грошовий обіг, проєкт потребує незначних інвестицій і має короткий термін окупності.

Інвестиційний процес в Україні слід розглядати у контексті сучасних умов і основних тенденцій міжнародного руху капіталу у глобальному економічному просторі. Досить важливим напрямом сучасної інвестиційної політики держави є формування позабюджетних джерел інвестиційних ресурсів, до яких можна віднести іноземні інвестиції.

Незважаючи на абсолютний приріст прямих іноземних інвестицій у країну за останні 10 років річні темпи їх зростання мали тенденцію к скороченню від 85% в 1995-1996 р.р. до 20% в 2003-2004 р.р. Державна політика у галузі залучення іноземних інвестицій повинна бути спрямована на усунення недоліків функціонування ринкових механізмів та впливу іноземних інвестицій, на національну безпеку країни. Відомо, що країна, яка приймає іноземні інвестиції отримує разом з ними позитивні екстерналії: додаткову зайнятість своїх громадян, нові технології, економічний рист. Разом з тим іноземне інвестування може викликати негативні зовнішні ефекти – перенесення забруднюючих виробництв. Тому зовнішні ефекти необхідно враховувати як інвесторам, підприємствам, так і державі при розробці інвестиційної політики. Особливо великого значення інвестиційний вплив, що спричиняється іноземними інвесторами, набуває по відношенню до країн, що активно проводять економічні реформи, в першу чергу приватизаційні процеси. Це дозволяє іноземним інвесторам не тільки встановлювати достатньо жорсткий контроль за новоутвореними інвестиційними ринками, але і формувати напрями інвестиційного розвитку національних економік цих країн. Тому при розробці інвестиційної політики на державному рівні треба враховувати перш за все якість іноземних інвестицій, їх користь для економіки країни. При цьому важливо враховувати національні інтереси, економічний соціальний та екологічний ефект.

Висновки. Інвестиційний процес в умовах сучасного стану української економіки характеризується якісною зміною природи інвестицій, появою нових джерел їх формування, а наявність різних форм власності та моделей господарювання, розвиток конкуренції та підприємництва мають перетворити інвестиційну діяльність у найважливіший елемент процесу розширеного відтворення, визначальну детермінанту економічного зростання.

Результати проведеного аналізу вказують на існування досить великого кола підходів і рішень, здатних допомогти і національній економіці, й окремим суб'єктам господарювання вийти з тих ресурсних обмежень, у яких вони опинилися.

В основу державного регулювання інвестиційних процесів в Україні мають бути покладені такі принципи: послідовна децентралізація інвестиційного процесу; збільшення частки власних коштів економічних суб'єктів у фінансуванні інвестиційних проєктів; виділення бюджетних коштів переважно для реалізації

державних програм, націлених на структурну перебудову економіки, втілення системи страхування інвестицій.

Оптимізація державної інвестиційної діяльності, особливо бюджетна підтримка інноваційних проектів, є основою економічного росту і головним пріоритетом бюджетної політики. Ефективне використання державних вкладень можливо завдяки удосконаленню організаційно-економічного механізму; інвестуванню малого бізнесу; використанню державних коштів у пріоритетних напрямках; жорсткому розмежуванню поточних та інвестиційних видатків в бюджетах всіх рівней; розширенню повноважень регіонів по регулюванню фінансових потоків в інвестиційному процесі. Державне регулювання інвестиційно-інноваційного процесу повинно бути забезпечено зрозумілими, спрогнозованими, прийнятними інструментами. Необхідно також відновлення функцій державного регулювання: прогнозування, планування, стимулювання і контролю, оскільки інвестиційний процес потребує координації в масштабах всієї національної економіки.

Список літератури

1. Бондарчук І.В. Особливості інвестиційної стратегії нерезидентів в Україні // Економіка та держава. – 2006. – №1. – С.42-44.
2. Геєць В. Некоторые сравнительные признаки трансформационных моделей экономики Украины и России// Экономика Украины. – 2005. –№5. – С. 4-17.
3. Запартіна І.В., Лебеда Т.Б. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та механізм її реалізації // Фінанси України. – 2006. –№4. – С.38-45.
4. Тулуш Л.Д. Податкові важелі та механізми стимулювання інновацій // Фінанси України. – 2006. – №4. – С.62-70.
5. Федулова Л., Пашута Н. Развитие национальной инновационной стратегии Украины // Экономика Украины. – 2005. –№4. – С. 35-47.
6. Харламова Г.О. Інвестиційна стратегія України: максимізація вигід, мінімізація збитків // Економіка та держава. – 2006. –№4. – С.29-31.
7. Чухно А. Новая экономическая политика// Экономика Украины. – 2005. –№6. – С.4-10.

Поступило в редакцію 04.12.2006 г.